

ДУШАН БУДИМИРОВИЌ И СЕРГЕЈ МИХАЈЛОВ ОСНОВОПОЛОЖНИЦИ НА ТЕАТАРСКИОТ И МУЗИЧКИОТ ЖИВОТ ВО ШТИП ПОМЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

Оливер Цацков
доцент, Универзитет „Гоце Делчев“, Р.С.Македонија
oliver.cackov@ugd.edu.mk

Апстракт

Во трудот посебен акцент е даден на исклучителниот придонес на режисерот и драматург Будимировиќ-основач на првиот штипски театар и неговата интензивна театарска активност во Штип помеѓу двете светски војни. Исто така во темата простор е даден и на Михајлов, музичкиот педагог и композитор заслужен за развојот на музичката култура на Штип. Сергеј Михајлов како руски мигрант дојден во Штип својот творечки врв го достигнал со поставувањето на првата опера во Македонија. Исто така тој оспособил и многу генерации музички уметници кои дури и денес остават белег од она што тој го поставил како музичка основа. Посебно место е дадено на плејадата млади штипјани кој со целата сила на својот талент и уште поголема љубов создадоа театарски и музички живот во Штип помеѓу двете светски војни.

Клучни зборови: театар, образование, култура, музика.

DUSAN BUDIMIROVICH AND SERGEI MIKHAILOV FOUNDERS OF THE THEATER AND MUSIC LIFE IN STIP BETWEEN TWO WORLD WARS

Oliver Cakov, University „Goce Delcev,, – Stip, Republic of N.Macedonia
oliver.cackov@ugd.edu.mk,

Apstrakt

In the paper, special emphasis is given to the exceptional contribution of the director and playwright Budimirovich-founder of the first Stip Theater and his intensive theater activity in Stip between the two world wars. Also in the theme space is given to Mihailov, the music pedagogue and composer honored for the development of the music culture of Stip. Sergei Mikhailov, as a Russian migrant who came to Stip, reached his creative peak with the installation of the first opera in Macedonia. He also has enabled many generations of music artists

who even today leave a mark on what he has set as a musical basis. A special place was given to the playboy young people from Stip who, with the full force of their talent and even greater love, created a theater and musical life in Stip between the two world wars.

Key words: theater, education, culture, music.

Во историјата на секој народ достигнувањето во областа на културата и уметноста отсекогаш биле и остануват едно од основните обележја и трајни вредности врз кој се почитува еден народ не само во својата земја, туку и пошироко. За да се осветлат сите компоненти што дават тон на општествено политичките, културно просветните и духовен живот во Штип во периодот помеѓу двете светски војни неминовно е тие да бидат согледани во контекст на целокупната состојба во која не најде македонскиот народ во овој период. Културниот живот, вклучително и театарската дејност, во Македонија по Првата светска војна е детерминиран од историско-политичките околности во кој се нашла нашата земја. По завршувањето на Првата светска војна, на 1.12.1918 година се формирала новата држава Кралството на Србите Хрватите и Словенците (СХС). Македонија влезе во составот на Кралството Србија. Првата светска војна оставила видливи траги и последици во севкупниот политички, економски, и духовно-просветен живот во Штип и неговата околина. Македонскиот народ имал богата театарска традиција. За илустрација доволно е да самосе спомне богатата театарска активност во Скопје, Битола и Штип за да се добие престава од кога и во каков обем театарот бил дел од духовниот живот на овој народ. Интересот што го поседувале македонските битови драми помеѓу двете светски војни, целосно ги полнеле салите. Тоа е само уште една потврда дека народот не бил без своја театарска култура.

Појавата на македонската драма помеѓу двете светски војни не била случајна, туку повеќе историски нужна и колективна, за трансформација на животот на македонскиот народ. Историската компонента се состои во театарската и драмска традиција на македонскиот народ воопшто, а со тоа се подразбира и во Штип. Културниот живот во Штип доживеал нов подем непосредно по завршувањето на Првата светска војна. Тоа се однесува на драмскиот музичкиот, хорскиот, како и активности поврзани со физичката култура. Носители на овие активности во оваа време биле професори, учители, ученици од гимназијата, студенти како и граѓани од градот.

Театарската традиција во Штип е голема. Во тој контекст зборува фактот дека првата престава во Штип е претставена на јавноста уште во далечната 1895 година. Има реални претпоставки дека поради будењето на македонската национална свест во Штип драмски еднотинки можеби и свои, давале, со своите ученици Гоце Делчев и Даме Груев. Од книгата на професор Љубен Лапе, Одбрани текстови од историјата на македонскиот народ го користи текстот напишан од Даме Груев од неговите спомнени ќе запише: Имавме голем наплив на слушачи. Идната година се даваа на штипската сцена

театрални престапи : Ифко и слични револуционерни пиеси. Земавме учество јас, Делчев, Делииванов, а читавме и предавања“.¹

Сепак, организиран театарски живот во Штип започнал со доаѓањето на Будимировиќ во Штип во 1920 година. Тоа не значи дека и пред 1920 година дека не се давале театарски престапи. Иницијатива за такви престапи кој се давале во гимназијата во Штип биле поттикнати од професорот Драгослав Илиќ. Според сеќавањата на Благородна Бурева првата македонска оперска примadona ќе запише: Тој од 1920 година па се до доаѓањето на Душан Будимировиќ во февруари 1923 година со гимназијалците подготвуваше драмски престапи во кој земале учество и некој младинци, трговци, занаетчији. Тој ги подготвил следните престапи: Гидо, Зона Замфирова, Лажа и паралажа и други. Присуството на Душан Будимировиќ во Штип и во културниот и духовен живот на овој град е како резултат на барањето на театарскиот Одбор од Штип и големиот Бан да се обезбеди професионалец кој ќе раководи со театарот поради забележаниот успех што го покажувале членовите на драмската секција и зголемената потреба на населението за таков вид на престапи. Нема дилема дека за почетоките на театарската активност во Штип има дадено и гостувањето на скопскиот театар од 8 до 22 јуни 1923 година. Вака ќе го опише Душан Будимировиќ неговото доаѓање во Штип. Беше „ тоа на крајот на февруари 1923 година кога пајтонот шибан од ветерот преку Овче Поле пристигна во Штип со премрзнатите патници и заставав пред Гранд Хотел. На сидовите беа залепени рачно напишани плакати со објава на гимназиската забава што се одржувала тој ден. На програмата на била објавена изведбата на „ Женидба “ од Гогољ во режија на Методија Поповиќ, тогашен матурант“.²

Кој бил Душан Будимировиќ.³ Иницијатор за отварање постојан театар во Штип го дал токму Душан Будимировиќ. Тој ќе ја реализира оваа идеја, која ќе најде на силно разбирање од наставниците, професорите, учениците и други штипски интелектуалци. Тој е основач и на музичкото училиште при штипскиот театар. На 10.8.1923 година Големиот Жупан на Брегалничката област го подготвила и Правилникот на Штипското театарско друштво. За прв управник и режисер бил поставен Душан Будимировиќ личност која најмногу по своите квалитети одговара за да ја извршува оваа должност. Истата година штипскиот театар бил прогласен за повластен.

¹ Лапе Љубен, *Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ*, (Скопје, МАНУ) 1965.34.

² Николовски Атанас, *Културните дејности и институции во Штип*, (Скопје, Трудбеник, 1965) 21.

³ Роден во Загреб на 30.1.1890 година. Основно образование завршил во Загреб, а гимназија во Нови Сад. Во Загреб најпрво се запишал на Правен факултет но набргу се префрлил на Филозофскиот каде студирал славистика и германистика, а кај професорот Мусиќ учел и драмска уметност. Во Дрезден и Белград студирал драматургија и режија, во народниот театар во Нови Сад бил ангажиран како драматург и режисер. Последните години од својот живот ги поминал во Белград и работел како режисер и предавач на Филмската Академија. Во Белград и починал 1959 година.

За овој настан Тодор Мановиќ⁴ ќе зашпише: “Тој со нас во април 1923 ја изведе Молиеровата „Тврдица“, а во август истата година се основа и штипското театарско здружение. Претседател на истото бил Сава Петровиќ познат во Белград со својот поетски псевдоним Арман Дивал. Управник на театарот до јуни 1926 година бил Будимировиќ и до тогаш за три години во Штип дадовме но и на честите гостувања во околните градови и села над 300 престави. Ова било забележано и во печатот, а салите секогаш биле исполнети. Театарот го основал самиот народ бидејќи се што требало да се гради од областа на културата доаѓало по негова иницијатива. Театарот во Штип со репертоарот кој можел да се пофали било дело на самите штипјани. Единствениот човек кој им помогнал да ја реализираат оваа нивна желба бил токму Душан Будимировиќ. Тој го воодушевил Штип. Успешното гостување на скопскиот театар од 8 до 22 јуни бил голем поттик за штипските аматери. За овој настан во весникот „Политика“, од 8 јуни 1923 пишува: „Денес во Штип ќе пристигне скопскиот Народен театар. Меѓу граѓанството владееше голема заинтересираност. Репертоарот ветува убави наслади: „Вообразен болен од Молиер, “Ревизор“ од Гогољ, Чеховата “Змија девојка, “Карлова тетка“, Коштана и други. Со каков жар и ентузијазам работел колективот на овој театар зборува фактот дека од нивното формирање од 1923 до август 1925 година реализирале околу 300 престави. Периодот од управувањето на повластениот театар во Штип од старана на Будимировиќ во повеќе весници овој период го нарекувале преродбенички и ренесансен. Активностите на штипскиот театар не се сведувале само на градот Штип туку и пошироко во целиот регион. Следувале гостувања во Кочани, Радовиш, Гевгелија, Неготино, Кавадарци, Свети Николе. Биле прикажани вкупно 135 престави во 9 градови и села. Колку и како да го очекуваме присуството на овој театарски човек во нашата средина кој е дојден со специјална мисија и со сите мириси на тогашната политика, сепак, за него е поврзано театарското воскреснување во животот на штипјани. При “што ниту во еден момент на сме подготвени да го намалиме придонесот на плејада млади штипјани дипломирани философи, лекари, инженери, едуцирани студенти кој со сета силина на нивниот талент и уште поголема љубов, создадоа театар и навики на театарскиот живот“.⁵

До крајот на 1923 година Народниот театар од Штип ги реализирал следните драмски творби: Гроф Мишка од Флер, Лилјак од Хафнер, Кирјања од Стерија Поповиќ, Нушичевиот Свет, Хасанаганица од Огризовиќ и други, а од комедиите : доктор Робен, Чаша чај, Клуч и други. За време на неговото управување се случило нешто особено интересно кое било од големо значење за продолжување на континуитетот на театарската активност во Штип. Имено, во 1925 година била изградена новата театарска зграда подигната на темелите на старата. Од овој период потекнува и писмото од Будимировиќ испратено во 1924 година со кое го моли Министерот за Просвета да овозможи преместување

⁴ Мановиќ Тодор, *Културата и културните активности во Штип и штипско меѓу двете светски војни книга 1*. (Скопје, Матица македонска, 2000). 102.

⁵ Петров Кирил, *Театарски записи* (Штип: СУМ, 2015). 41.

од Гевгелија во Штип наставникот Сергеј Михајлов кој многу би придонел да продолжи со работа музичкото училиште. Министерството излегло во пресрет и Сергеј бил преместен во Штип. Потпишал договор за работа со градското пеачко друштво и со театарот. Никој од овој момент не можел да претпостави од какво големо значење е доаѓањето на овој доајен за музичкиот живот за Штип. Сергеј бил запознаен дека во Штип има многу руски емигранти, кој го одбрале токму овој град за нивен престој. Руските емигранти биле од најразлични профили. Професори, инженери, лекари, техничари, шофери и други. Кој бил Сергеј Михајлов.⁶ Од особено значење е средбата и соработката со Душан Будимировиќ. Сергеј за овој настан ќе запише. Во градот функционираше еден мешовит хор и имаше добри гласови од кој ќе ги издвојам Благородна Бурева, Славко Нетков, Ристо Ѓорѓичков и Панче Миrowsки. Во хорот пееле ученици наставници, чиновници многу од штипската младина. Душан и јас негубејќи го времето се договоривме за еден смел обид, користејќи го овој гласен материјал со кој можеше да располагаме за на градот дадеме една опера.

И, така се роди идејата да се реализира и да блесне со сиот свој сјај првата оперска престава не само во Штип туку и во цела Македонија, Палјачи од Ругеро Леонкавалов. За прв пат пред јавноста била преставена на 29.08 во 1925 година. Изведбата на оваа опера ја означила највисоката уметничка амплитуда на овој театар. Правта опера изведена во Штип наиде на големо воодушевување и многу позитивни коментари не само кај публиката туку и во печатените гласила во Кралството Југославија. Секавајќи се на подготовките на првата опера Сергеј ќе запише: “јас и Бугимировиќ се договоривме за еден смел обид на Штип да му приредиме една оперска престава. Наидовме на сестрана согласност кај членовите на хороти според бројот на избраните се решивме за Палјачи која има само пет гласови. Главните личностисо солистите ги работевме кај мене дома, со хорот во Гимназијата кадешто имаше клавиr. Во салата на Офицерското дом во Штип ја одржавме и премиерата со триумфален успех и тоа 23 години порано од првата опера изведена во Скопје во 1947 година со преставата Кавалерија Рустикана од Маскини.”⁷

⁶ Бил роден во Харков 1885 година. Роден е во руско богато семејство во кој имал можност уште од детските години да учи музика, затоа што, и самиот истакнува во своите мемоари дека учењето музика било задолжително. Во 1914 година стапува во Руската армија. Бидејќи работел во гранична единица под притисок на тогашните настани го напушта својот дома тргнува во неизвесност заедно со својата сопруга. Најпрво во Кавказ потоа во Крим, Цариград, за на крајот да биде префрлен во Солун, а потоа во Гевгелија, Македонија на крајот од Првата светска војна. Во 1924 година пристигнува во Штип и во истиот останува се до својата смрт во 1975 година. Оспособил многу генерации музички ученици, кој порано и денес, даваат тона на музичкиот живот не само во Штип и Македонија. Како благодарност за творечката работа на Сергеј Михајлов, граѓаните на град Штип на своето средно музичко училиште му го посветија токму неговото име.

⁷ Митев Димитар, *Музичкиот живот во Штип помеѓе двете светски војни*, (Скопје: Глобус, 1995) 31.

По Палјачи следувале и вечери исполнети со фрагменти од Севилскиот берберин, Фауст, Гејша. За сите овие премиери, за многубројните репризи стоел, тој, Сергеј Михајлов режисер, педагог, композитор, диригент, а по потреба дури и суфлер. Тој создаде многубројни таленти воведувајќи ги во тајните на музиката. За ова златно време за музичкиот живот во Штип се секава и познатиот солист на оперските изведби во Штип и активен учесник во музичкиот живот на градот Славе Кикиритков кој вели: “Со доаѓањето на Михајлов во Штип на 6 февруари 1924 година, за наставник по музичко образование во Штип и дополнителни часови по математика и француски јазик, музичкиот живот во градот започнува да добива повисок степен односно покрај драмите во театарот се започнало и со подготовки на опери, оперети и пасторали. Проблеми со гласовите немаше, заради тоа што во градот постоеше градскиот хор Абрашевиќ, како и гимназискиот хор кој располагаше со инзворедно добри и талентирани машки и женски гласови”⁸.

Колкав бил ентузијазмот за збогатување на музичкиот живот во градот, најдобра илустрација е податокот дека од 1924 година до 1927 година во Штип биле реализирани следните опери и оперети: Леонкаваловата “Палјачи”, Шарлгуновиот “Фауст”, “Севилскиот бербер” од Русини, “Травијата” од Верди, “Кармен”, “Ружица” од Сергеј Михајлов.

За да се постигнеле што подобри резултати Управникот Душан Будимировиќ настојувал да го збогати театарот со стручни книги. Книгите заедно со костумите биле употребувани како пример при шиеењето на облека, а самиот Душаним давал упатства како да ги изработат костумите. Што се однесува до библиотеката со уметнички дела, во почетокот на 1925 година располагала со 73 дела кој главно били и поставувани на сцената. Активноста на театарот не била воопшто лесна и едноставна. Истата била следена со многу тешкотии од кој најизразени биле финансиските. Поради тоа Будимировиќ, често се обраќал до Големиот жупан како и до Министерството за Просвета како и до Општината Штип барајќи повеќе средства за театарот да го подигне нивото на својата работа, што за штипјани значело многу. Душан Будимировиќ и Славко Нетков ја напишале драмата „Македонка“. Оваа инзворедно дело ќе предизвика голем успех не само во Штип туку и пошироко во Македонија. Делото наиде на голем успех бидејќи публиката многу била наклонета кон романтизмот и традициите. Тоа и не било ништо чудно со оглед на тоа дека тематиката во драмата потекнува од тешкото секојдневие на населението.

Ристо Стефановски во својата студеија “Театарот во Битола и Штип меѓу двете светски војни” за ова драма ќе запише: “Тоа е народна игра со пеене во три чин. Дејствието на пиесата е поставена на обработување на земјата во нашите краишта. Во таа основна теза е испреплетена и љубовта на населеникот од Србија Перо кој лик го играл Божо Митровиќ, со македонката Павлина (Благородна Бурева). Нивната љубов наишла на извесни прчки но заврѓува со брак што симболично го покажува патот на заедничкиот живот на мештаните и

⁸ Цацков Кирил, *Просветата и културата во Штип и Штипско меѓу двете светски војни*, (Скопје: Глобус, 1995), 77.

доселениците. Успехот на пиесата бил одличен, а доволно е да се каже дека мораше шест пати да се повтори. Што значи свеста за народната заедница фатила длабоки корени за најшироките народни слоеви“.⁹ Крајот на ова драма е среќен и се завршува со песна ора и игри. Во прилог на ова треба да се споменат и драмата на Васил Хаџикимов “Маруша“ која била изведена исто така со артисти од Штипскиот театар во 1925 година. Драмите “Македонка“ и “Маруша“ се од особена важност за македонската литература затоа што четири години пред појавата на “Ленче Кумановче“ биле изведени во штипскиот театар и тоа на македонски, штипски дијалект. Театарот продолжил мошне амбициозно во периодот во 1924-25 година со својата програма. Театарот побарал од Белград да им испратат два ученика-дипломци од Белградската артистичка школа, и други професионалци, за да се вработат во Штип и да им помогнат на месните аматери. На репертоарот биле прикажувани пиеси од познати европски писатели како на пример: Шекспир, Гогољ, Толстој, Нушиќ.

Кога драмската дејност во овој период го достигнала својот зенит на активности, неочекувано без било какво образложение Будимировиќ поднел писмена оставка во 1925 година. Како причина за неговата оставка власта го навела тоа што тој најмногу простор отстапил на класиците од светската литература наместо од српската. Исто така му се забележувало дека преставите што ги подготвувал биле економски неисплатливи и правеле големи трошоци. Ова било доволно како причина за негово разрешување од должноста управник на театарот во Штип. На негово место бил поставен Душан Цветковиќ актер од скопскиот театар. Добрите денови поминати во Штип Будимировиќ никогаш не ги заборавил. Не го заборавил и заедничкото дружење со аматерите, штипската публика и многуте поставени драмски дела. Како режисер во Позориштето во Нови Сад тој ги поставил на репертоарот и делата на Нетков, Хаџикимов и Михајлов. Со доаѓањето на Цветковиќ за управител на театарот во Штип целосно се посветил на работата на истиот, за да го продолжи така како што било за времето на Будимировиќ, помеѓу двете светски војни. И, денес кога уметничкото реноме на Театарот во Штип ги помина границите на нашата Република ќе констатираме дека сегашниот ансамбл ги влече своите корени од традицијата на луѓето од периодот помеѓу двете светски војни кој така започнале како актери, пеачи прикажувајќи пиеси со пеење оперети и опери. Така се создал и работел театарот во Штип една од најзначајните културни институции во градот, кој од изминатиот период се до денес го градел својот идентитет и развој и дал незаемлив придонес за афирмација на македонскиот драмски развој и драмски израз и свој белег и значење не само во Штип туку и за развој на македонската театарска уметност во целина.

⁹ Ристо Стефановски, *Театарот во Битола и Штип меѓу двете светски војни*, Гласник бр. 26, (Скопје, Списание на театрите на СРМ, 1985) 17.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алеко Протогеров, *Народен театар Штип-1949-1994* (Штип, Анфа, 1996)
2. Атанас Николовски, *Културните дејности и институции во Штип* (Скопје, Трудбеник, 1965)
3. Димитар Митев, *Музичкиот живот во Штип помеѓе двете светски војни*, (Скопје: Глобус, 1995).
4. Љубен Лапе , *Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ*, (Скопје, МАНУ) 1965.34.
5. Ристо Стефановски , *Театарот во Битола и Штип меѓу двете светски војни*, Гласник бр.26(Скопје, Списание на театрите на СРМ, 1985).
6. Кирил Цацков , *Просветата и културата во Штип и Штипско меѓу двете светски војни*, (Скопје: Глобус, 1995)
7. Кирил Петров, *Театарски записи*(Штип: СУМ, 2015).
8. Трајче Кацаров, Ристо Стефановски , *Народен театар (Штип)-1950-2000* (Штип, Народен театар., 2000).